

SARUSI MIHÁLY
Kántor, gránáttal

Ült ötvenhat előtt és ötvenhat után. Ötvenhat előtt Lenin, Sztalin szobrát törték össze: lecsukták őket. Ötvenhatban kiszökött, Nyugaton beszervezték. Visszajött, ötvennyolcban vagy tizenöt évet kapott – regélik róla.

Legenda, legenda.

– Kézigránátot dobott a helyi pártházra. Az utcáról az ablakon át látta, ahogy a bent ülésező elvtársak szét-spriccelnek!

Akkor, gránáttal, rájuk köszönni.

Még általános iskolás diák volt.

Hogy hihetné az ember! Az ötvenes évek legelején – egészen pontosan 1950-ben – mi, ha nem kötél járt az efféle dolgokért? Ha még nem nagykorú: niktint itatnak vele, kidobják a negyedik emeleti ablakon, fertály órára víz alá nyomják, madzaggal megfojtják, villannyal halálra rezgetik, lovakkal agyontapostatják, szóval bevett ávós módszerrel intézik el, lehetőleg hogy híre-hamva se maradjon. Nehogy 2004-ben még itt ojtogassa a lajtabánsági szőlőshegyi szőlőjében a szőlővesszeit?!

Nem és hogyne.

A gyűlölet, vajh honnan volt oly féktelen?

Már ha egyáltalán igaz ez az egész.

(Ha igaz volt itt bármi, mi megesett velünk.)

1935-ben születtem. Itt laktunk a faluban. Anyám rákos betegségben meghalt, apám újránősült. Két testvérem volt, mára egyedül maradtam. Villanyszerelő lettem az első háború előtt a falu mellé épült gyárban. A gránátot itt a faluban vágtam közéjük. A mozi innenső oldalán volt a párthelyiség. Esett az eső, láttam, hogy elfehérednek az emberek, rohannak egymást taposva kifelé. Elfutottam.

Negyvenhat-negyvenhétben gyűjtöttük a háborúból megmaradt lőszeret. Egyikünknek levitte a kezét, másikunknak az ujját. A Várdomb fölött, a hegyben gyutacsot, ruszki páncélgránát gyutacsát robbantottuk fel. Puskánk volt, ekrazitunk! Azzal halásztunk a tóban. A nyolcadik osztály után az ipariskola, jobban mondván a börtön jött. Ott kezdtem a szakma tanulását, szabadulás után folytattam az üzemben. A nyolcadikat a megyei börtönben fejeztem be.

Hárman-négyen voltunk. Mára megváltoztak! Hogy mondjam, nem maradtak meg az előző gondolataik mellett. Mind máshol lakik; ha találkozunk, csak köszönni.

Nehéz volt! Nem vették fel sehová a börtönjárt embert. Engem sem Gyárváron; máshol fölvettek, onnan jöhettek vissza, amikor már nem emlékeztek arra, mit csináltunk.

Egyikünk mostohaapja segédmunkás volt, de nagyon mozgott a pártban, véresszájú volt. Ötvenhatban a kocsmában meg akarták verni, amiért följelentett. Bajtársunk apja esett neki. Lefogták.

Ötvenben nyolcadikosok voltunk, egyikünk ipariskolás. Szervezkedtünk! Kifestettük hatalmas betűkkel az iskolára: KÖTELET RÁKOSINAK! HALÁL A KOMMUNISTÁKRA! PUSZTULJANAK AZ ÁVÓS PRIBÉKEK! Mésszel. A kommunistákkal, az ávóval, csak ezekkel foglalkoztunk.

A falra firkáltunk. Röpcédulákat szórtunk. Kézzel készítettük, egy-egy röpcédulából húsz-harminc darabot gyártottunk. Hirdetőtáblákra rajzszögeztük, a kommunistáknak fenyegető leveleket írtunk, azokat ijesztgettük, akik följelentették az embereket, akik hallgatóztak, ki mit beszél. A pártház és a művelődési otthon leninizmussal, marxizmussal foglalkozó könyveit kiszedtük: kihordtuk a térre, széttéptük és szétszórtuk, a koreai, a vörös lobogókat és a szocialista országok zászlait az árnyékszékbe dobtuk. A kommunisták a pártházban gyűléseztek: kézigránátot dobtam be az ablakon, betört az üveg, én meg futottam! Ez a falusi pártház volt. Tudtam, hogy nem fog fölrobbanni. Volt éles is, de nem akartuk, hogy robbanjon. Nem volt még bennünk akkora gyűlölet. Ha elfognak, föl akasztottak volna, vagy súlyos büntetést kapok.

Rákosi, Sztalin, Lenin szobrát a gyártelepi pártházban és a művelődési otthonban összetörtük, a róluk készült képeket a falról letéptük. Feljelentés alapján jutottak a nyomunkra. Egyik társunknak az volt a feladata, hogy fenyegető levelünket a mostohaapja zsebébe tegye. Az öreg elővette, kiszorította belőle, és feladott bennünket az ávónak.

Hetedikes-nyolcadikos koromban a pap megtanított kántorizálni, a templomban harmóniumon játszani. Mert nem volt kántorunk. Addig az iskolaigazgató volt a kántorunk, de a kommunisták megtiltották neki, hogy kántor legyen; ha marad, kirúgják az állásából! Az ország sok templomában nem volt akkor kántor. 1950. november 2-án letartóztattak, és mindjárt összefüggésbe hozták a plébánosunkkal. Nem hitték el, hogy nem ő volt a felbujtó, hogy nem ő tanított ezekre a dolgokra. Félholtra vertek, hogy valljam be! Konceptiót pert akartak, hogy a pap biztatott fel bennünket. Pedig nem is tudott róla semmit.

Végül a papunkat nem vitték el, mert nem vallottam rá. Mert nem ő volt.

A megyei ávón öt hónapot töltöttünk. Négyen, mert ötödikünket, akinek a mostohaapja adott föl, nem tartóztatták le. Nem vallottam! A bíróság is szájba rágta volna, hogy ha a papunkra rávallok, elengednek, őt meg elviszik. Három és fél évet kaptam a katonai rögtöníté-

lő bíróságon. A megyei egy évvel kevesebbet szózott rám, másodfokon, Budapesten tettek még rá. Oda engem már el se vittek. A másik három két-két évet kapott, az ötödiket meg kihallgatásra sem hívták be.

Jó két évet ültem le, 1953-ban, Nagy Imre kormánya-
ra kerülésekor szabadultam.

Itthon kérvényt írtam, hogy az első ipariskolát a börtönben végeztem el, és a második osztályt a gyárban végezhessem. Így lehettem idekint ipariskolás.

Cegléden a fiatalokúak börtönében voltam, Mór mellett a kisgyóni szénbányában dolgoztam. A többiek előbb szabadultak. „Ref”-es lettem, a rendőri felügyelet miatt nem mehettem moziba, kocsnába, nem hagyhattam el a falut.

Ide, mint megbízhatatlant, nem vettek föl, Mosonházán vagy hol dolgoztam a faluvillamosításban. Onnan behívtak katonának. Tapolcán lettem sorköteles. Marcaliba kerültem, ott ért ötvenhat. Az alakulat átállt a forradalom mellé; éppen fogdában voltam, kiengedtek a cellából.

Kijártam korábban egy szegény családhoz, bevezettem nekik a villanyt. Persze, hogy nem volt szabad a kaszárnyából kijárni! Fogorvoshoz kértem magam, és elmentem hozzájuk. Volt egy tisz, haragudott rám. Utánam jött, kiderült. Ahogy szembeállok a századossal, rám förmedt, hogy menjek vele vissza, meg akartam támadni a laktanyát! Utászok voltunk, a harckocsikkal is szembeszállhattunk volna. Riadóztatták miattam az alegységet, mert szerintük azért mentem ki a városba, hogy a löszerraktárt elfoglaljam a lakosokkal. Akkor még nem állt át a csapatom. Amikor visszamentem, láttam, baj van. Jelentkezni kellett a zászlóaljparancsnoknál. Nekem támadt, hol voltam?! Nem tudtam válaszolni sem, már rám ordított: szerencsém, hogy visszajöttem, mert különben letartóztatták volna a szüleimet.

Levittek a fogdába.

Az átállásakor kiengedtek, beálltam a sorba a többiek közé. Egy-két hét múlva, november negyediké után, föl-oszlatták az alakulatot. Jöhettem haza. Pár napig itthon voltam, akkor hallottam csak, hogy az oroszok elfoglalták a laktanyánkat, bemenni lehet, de kimenni senkinek!

Egyszer már voltam börtönben, ezt nem úszom meg szárazon.

Először a szőlőbeli pincékben bujkáltam. A várhegyalji szőlőben, ott dolgoztam is valakinek. November eleje volt még, amikor kimentem Ausztriába, nehogy elvigyenek engem is a Szovjetunióba. Körülbelül két hétig voltam ott lágerban, majd Németországba kerültem. Ausztriában maradtam volna, hogy visszamehessek harcolni.

Ottmaradtam másfél évre, amikor feladattal tértem haza.

1958-ban kémkedni jöttem az orosz katonaság ellen. Beszerveztek az amerikaiak. Lebuktam. Először úgy

volt, hogy fölakasztanak, aztán nyolc évet kaptam. A többieket fölakasztották, csak én maradtam élve.

Úgy volt, hogy engem is.

Sajtótájékoztatót tartottak, és ott beszélhettem. Ezzel megúsztam nyolc évvel.

Majdnem elmondtam, mi történt. De akkor engem is fölakasztanak. Elmondtam valamit, amit engedtek. Hat év, három hónapot kellett leülnöm.

Itthon megint nem vettek föl Gyárváron, máshol kaptam csak munkát.

A Történeti Hivatalban beszereztem a rólam írt jelentéseket. „B. K. amerikai kém ügye”, ez áll az iratok tetején. Az 1958-as pör katonai és legfelső bírósági iratainak egy részét persze elferdítették, hozzátettek, hozzáköltöttek; teljesen más jött ki belőle, mint amit mondtam. Benne van a legendám. Ezekből is kiderül, mennyire megbízhatatlannak tartottak. A keresetem mindig kevesebb volt a többiénél. Újra rendőri felügyelet alatt álltam, se tánc, se bál: éjszaka még az utcára sem mehettem ki. Csak munkába. Két év után leszoktak rólam.

A ruhagyárban elvégezhettem a technikumot. Véletlen lehetett, mert engem a közelébe nem engedtek volna, ha tudják, mit követtem el. A végén visszajöhettem Gyárvárra; addig jártam a nyakukra, hogy a végén engedtek.

Amerikai kém voltam. A határőr talált nálam olyasmit, ami egyértelmű volt.

Min buktam le? Hat-hét napig lettem volna Magyarországon. Sem szülővel, sem baráttal, ismerőssel nem találkozhattam! Hogy ne tudják, itthon vagyok.

Éjszaka aknamezőn, drótkerítésen át jöttem. Mikor visszamentem, elkaptak.

Csak az oroszokkal kellett foglalkoznom.

Jó pár évvel később találkoztam azzal az ávós foglár-
ral, aki a börtönben megvert. Azt hittem, sosem látom. A fogláról akorra bíró lett! Ismerősként üdvözölt. Amikor behívtak tanúskodni egy tárgyalásra, rá nem ismertem volna, ő viszont emlékezett a nevemre.

Amikor először kiszabadultam, visszamentem kántornak. Amíg be nem rukkoltam katonának, kántorkodtam a plébániánkhöz tartozó szomszéd községekben is. Nyéken, Száron, Kovácsiban. Tizenkét hangszeren játszottam: a ceglédi börtön, a Gyártelep, a katonaság zenekarában fújtam. Németországban is, annak a gyárnak a rezes bandájában, ahol dolgoztam.

Lumbágó, korengedménnyel nyugdíjba mehettem.

A régi iskolatársak, akikkel együtt állítottak bíróság elé? A börtönben találkoztunk, de már ott éreztem, hogy megváltoztak! Nagyon megbánták, amit tettek. Egyiküknek politikai nyomozó barátja lett.

Az első vád valahogy így hangzott: a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés vezetésé-

nek, gyilkosságra szövetkezés, társadalmi tulajdon rongálásának büntette. Az elsőrendű vádlott büntetését a budapesti bíróság két és fél évről három és fél évre módosította.

A szervezkedés indítékai élén az áll (a papiroson), hogy 1944-ben az oroszok megölték az öregapját. Vértesalján a frontvonalba eső települések többször gazdát cseréltek, hol a németek, hol az oroszok kezén voltak. Ott élt a pör – gyermekkorú – elsőrendű vádlottjának a nagypapa, aki bányamesterként dolgozott. A legutolsó orosz átvonuláskor a felszabadító katonák berontottak nagyatya házába, és az öreget minden ok nélkül lelőtték.

1945-ben, mielőtt Gyárvárra bevonultak az oroszok, az elsőrendű – gyermek, azaz kiskorú – vádlott családja az üzem alagútjába menekült. Másnap hallották, hogy a felszabadító megszállók az éjszaka folyamán több nőt megerősszakoltak.

Atyja bádogos, a leszakadt és megrongálódott ereszek javítására kijárt a faluba dolgozni. Egy alkalommal az oroszok összeszedték az embereket, falhoz állították őt is, hogy kivégzik. Azt fogták rájuk, hogy polgári viseletbe bújt fasiszták! A falhoz állítottak közt mérnök is volt, aki valamennyire értett az orosz katonák nyelvén. Addig magyarázta, mi az igazság, hogy ha nehezen is, de elengedték őket.

Két hét múlva lakásukat elfoglalták az oroszok, a fel-dült üzem egyik melléképületében húzták meg magukat. (Egy kis olajért elvállalták a takarítást.) Ebben az időben tudta meg az elsőrendű vádlott édesapja, hogy testvérhúgának férjét és egy rokkant baktort, akinek a fél lába térdtől lefelé fából volt, és sosem volt katona, a lakásuk közelében hátulról lelőtték az orosz katonák.

Nem sokkal később a közeli Nagypusztán az elsőrendű vádlott sógorát egy orosz katona agyonlőtte, majd lehúzta róla a bőrkabátot, bőrcsizmát.

Gyárváron is kihirdették, hogy ahol meghalt egy orosz katona, megtizedelik a lakosságot; elégették egy orosz katona kertjükben elhagyott ruháját, nehogy gyanúba keveredjenek. Az egyik szomszéd, aki tudott oroszul, velük járta a falu utcáit és megmutatta, hol laknak a burzsujok, akiket érdemes kifosztani. Apja a gyártól kapott szirénát szereltetett a házukra, és amikor a közelben föltűntek az oroszok, megszólaltatta, hogy elijessze őket. Megszűnt a cserkészlet, a templom tilos volt, kolhozba szervezték a parasztot satöbbi, és a nóta vége a halmazati bűncselekmény lett.

A fiúk Fehér Gárdának hívták magukat.

KIBÉDI VARGA ÁRON

Váratlan

Közömbösség nem teremt közösséget.

A világ nem váratlan: adódik.

*Mind megdermednek, akik körülveszik a táncosokat:
most Weöres Sándorral a csend tetejére hágunk.*

Jó lenne az álmokat is négyszögesíteni.

Szférák zenéje: az emberek láttán a mindenség elhallgat.

*A tapasztalatokat taposni kell, a tárgyakat tárgyalni,
érteni az értelem halmozását, de halasztani a halmazokat.*

A mezőket az istenek öntözik, a magok a föld alá bújnak.

Nem szokás a látványt eltakarni,

kérdésekkel leállítani a mindenség menetét.

Kérdésekkel és talányos, befejezhetetlen mondatokkal.

Így haladnak a váratlan álmok, erre vonul a letarolt dicsőség.